

Кадук С.В.

АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ НАТУРНИХ КОЛЕКЦІЙ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

УДК 343.98+343.982.33

Постановка проблеми. Відомо, що судовим експериментом скеровують для дослідження багато різноманітних об'єктів. Левова частка цих досліджень входить у компетенцію саме експертів-криміналістів. Тому доцільно проілюструвати як використовуються на практиці задля забезпечення криміналістичних експертиз натурні колекції. Крім цього, вибір саме класу судових експертиз можна пояснити й тим, що експертно-криміналістичні дослідження найчастіше вимагають залучення об'єктів натурних колекцій. Саме в експертно-криміналістичних підрозділах формується найбільша кількість різноманітних довідкових і насамперед, натурних колекцій. Усе це призвело до накопичення неабиякого позитивного досвіду з організації збирання і систематизації об'єктів в колекціях. [1, с. 54].

Ступінь наукової розробки проблеми. Окремі аспекти цієї проблеми досліджували такі вчені як В.В. Бірюков, А.Е. Волкова, О.О. Ейсман, Л.Г. Еджубов, В.П. В.П. Захарова, Є.Д. Лук'янчиков, А.В. Пахомов, В.І. Пашко, М.Г. Шербаковський, А.Р. Шляхов та інші.

Виклад основного матеріалу. Звернемося до описаної в науковій літературі історії створення однієї з перших натурних колекцій, об'єкти якої були зібрані спеціально для забезпечення виконання судово-балістичних експертиз, – колекції вогнепальної зброї.

На початку 1920 р. працівник служби генерального прокурора Нью-Йорка Чарльз Уейт звернувся до адміністрації всесвітньо відомого підприємства з виготовлення зброї “Сміт і Вессон” в Спрінгфілді (США) з проханням про надання йому точних відомостей про конструкцію, час виготовлення, калібр, загальну кількість випущеної зброї кожного виду, про форму нарізів в каналі дула, а також про види боєприпасів тощо.

У ці роки в США реєстрували по 20-30 вбивств у день, переважну більшість з яких здійснювали вогнепальною зброєю. Експертам були потрібні точні відомості, щоб за знайденими біля вбитих кулями і гільзами визначити вид зброї. Було відомо, що на кулях від нарізів та їх елементів можна виявити відповідні сліди і встановити певну інформацію: визначити напрям нарізу в каналі дула, калібр зброї.

У зв'язку з цим Уейт вважав, що, маючи інформацію про відповідні характеристики всіх видів зброї, зможе встановити вид зброї застосованої у вчиненні конкретного злочину.

Уейту були передані необхідні відомості про зброю, виготовлену фірмою “Сміт і Вессон” за період з 1856 р. Те ж саме відбулося і стосовно зброярських заводів Кольта.

У 1922 р., після трирічної праці, Уейт мав точну документацію про всі види зброї, випущеної в Сполучених Штатах починаючи з середини 19 століття, за винятком деяких виробів невідомих зброярів з віддалених місць або маленьких, давно закритих підприємств. До середини 1922 р. Уейт був у змозі в найкоротший строк повідомити орган дізнання, що передав йому на дослідження кулю американського виробництва, чи була вона вистріляна з «кольта» 35-го калібру моделі “ікс”, чи з вінчестера моделі “ігрек”.

Проте, восени 1922 р. Уейт дізнається, що з трьох тисяч пістолетів, револьверів, кулеметів і гвинтівок, вилучених нью-йоркською поліцією за незаконне зберігання протягом року, не менше двох третин зброї було вироблено в Німеччині, Англії, Франції, Австрії, Бельгії та Іспанії. Більшість типів цієї зброї були йому невідомими. У митному відомстві Уейту повідомили, що лише минулого року через нью-йоркський було імпортовано 559 тисяч одиниць закордонної вогнепальної зброї. У 1920 р. їх кількість склала 205 тисяч.

Уейт вирішує зібрати зразки зброї провідних у цій галузі європейських держав. Коли в кінці 1923 р. він повернувся до США, то привіз із собою чималу кількість зразків зброї, конструкторських креслень і записів. Колекція Чарльза Уейта налічувала близько 1500 моделей вогнепальної зброї. Дослідник був упев-

нений, що має майже всі зразки зброї, здатної стати знаряддям вбивства. [2, с. 20-21].

Колекції вогнепальної зброї були і залишаються необхідними у практиці розслідування злочинів. На дослідження скеровується чимало зразків сучасної вогнепальної зброї. Однак інформація про неї зазвичай відсутня. Довідники експертно-криміналістичного призначення застаріли і не містять бажаних відомостей про найновіші види зброї. Вихід з цієї ситуації знаходять завдяки саме натурним колекціям.

Для усунення прогалин щодо необхідної інформації про зброю (описання відповідних слідоутворювальних деталей, їх форми, місць розташування на кулях і гільзах) експерти проводять відстріли патронів з моделей зброї, наявної в натурній колекції. У разі потреби встановлюють, до яких систем заводської вогнепальної зброї виготовлені окремі вузли, механізми і деталі наданого для дослідження об'єкта, з якої зброї запозичені ті чи інші деталі й вузли.

Основними причинами пострілу без натискання на спусковий гачок, як відомо, є несправності (дефекти) ударних, спускових і запобіжних механізмів. Виявляють ці дефекти (найчастіше – деформацію (заокруглення) робочої поверхні ребра (грані) запобіжного зводу) або відповідними замірами і порівняннями з довідковими даними щодо зброї цієї моделі, або шляхом безпосереднього зіставлення елемента досліджуваної зброї з відповідним елементом зброї цієї ж моделі, що знаходиться в натурній колекції. [3].

Особливо актуальною на сьогодні є натурна колекція так званої газової зброї (яку в злочинних цілях часто переробляють на вогнепальну). Призначаючи відповідні судові експертизи, слідчі закономірно ставлять питання про те, чи не зазнав ствол пістолета (револьвера) цілеспрямованої переробки. Для відповіді на це запитання експерти звертаються до колекції зброї, де наочно можна порівняти (у нашому випадку так званий розсікач) конкретний елемент досліджуваного об'єкта з аналогічним за функціональним призначенням елементом того ж виду та моделі зброї з колекції. [4].

Актуальною була і залишається колекція об'єктів зі слідами пострілів. Адже вони можуть бути потрібні для вирішення багатьох завдань: визначення відстані пострілу, напрямку пострілу, взаєморозташування зброї та перешкоди тощо. "Експерт, що має значний досвід роботи, подивившись відтиски топографії відкладення металу, зняті дифузно-контактним методом (ДКМ) навколо вогнепального пошкодження на перешкоді і ступінь інтенсивності розподілу металу, зазвичай в змозі зробити попередній висновок про відстань пострілу. Інший же, що не накопичив достатніх знань в цій галузі судової балістики, не може навіть висловити припущення про відстань пострілу. Йому потрібний довідковий матеріал для зіставлення з цим матеріалом ознак, які є на ураженій пострілом перешкоді." [5].

Натурна колекція для забезпечення виконання судово-балістичних експертиз мала б містити такі натурні об'єкти: нарізна і гладкоствольна вогнепальна зброя вітчизняного й іноземного виробництва; саморобна вогнепальна зброя; вогнепальні пристрої спеціального призначення вітчизняного і іноземного виробництва (ракетниці, стартові пістолети й револьвери тощо); патрони до нарізної й гладкоствольної вогнепальної зброї і вогнепальних пристроїв спеціального призначення; елементи патронів до нарізної й гладкоствольної вогнепальної зброї заводського й саморобного виготовлення (кулі, гільзи, дріб, картеч, пижі, прокладки, концентратори тощо); мішені (експериментальні) зі слідами пострілу (з різних матеріалів: натуральних і синтетичних тканин, дерева, металу, шкіри тощо), отриманих у результаті пострілів на неоднакових дистанціях з різних моделей зброї, які трапляються в експертній практиці, під різними кутами розташування ствола зброї стосовно до перешкоди (мішені); капсули-запалювачі, порох тощо.

Використання натурних колекцій в комплексі з іншими формами довідково-допоміжних обліків (АІПС, довідкова література) забезпечує вирішення наступних завдань судово-балістичних досліджень: визначення системи, моделі зброї; встановлення підприємства-виробника зброї; визначення моделі зброї за його окремими деталями; встановлення виду (типу) патрона за його

зовнішніми ознаками; реконструкція за елементами патрона (гільзою, снарядом) його виду (типу); визначення виду патрона за елементами снаряда (оболонкою, осердям); встановлення фірми (підприємства) і країни – виробника патрона за маркувальними позначеннями на гільзі й снаряді тощо.[6].

У системі ДНДЕКЦ МВС України, як вже було зазначено, створено і діють вибухотехнічні групи і вибухотехнічні служби (на правах відділу, відділення). Це, передусім, було обумовлено зростанням кількості злочинів, пов'язаних з використанням вибухових пристроїв (ВП). Такими підрозділами формується натурна колекція ВП промислового й саморобного виготовлення, а також боєприпасів (БП). Вона використовується: для встановлення групової належності об'єктів, що вилучаються з незаконного обігу (вибухових речовин і вибухових пристроїв); для вивчення й дослідження конструктивних особливостей вибухових пристроїв, у тому числі з демонстраційною метою тощо.

Зазвичай у цих колекціях фігурують такі різновиди ВП і БП: ручні гранати (зокрема навчально-імітаційні та муляжі), саморобні ручні гранати; протитанкові і протипіхотні міни (зокрема макети), міни-пастки; артилерійські снаряди; снаряди, запали; мінні детонатори; сигнальні патрони; вубухопакети, петарди, димові шашки; комплекти керованих з допомогою радіо саморобних вибухових пристроїв (СВП); радіопередавальні пристрої до СВП; годинникові механізми, корпуси СВП.[7]

Відповідно до Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС на центральному, обласних та місцевих рівнях функціонує облік ідентифікаційних позначень транспортних засобів та реквізитів документів (підписів, печаток, штампів).

Колекції зображень ідентифікаційних номерів та змінених ідентифікаційних номерів ТЗ формуються у вигляді реєстраційної картки зображення ідентифікаційного позначення транспортного засобу. Зразки ідентифікаційних та змінених ідентифікаційних номерів ТЗ надаються з пунктів експертного огляду ТЗ до обласних колекцій щомісячно, а з обласних колекцій до центральної – шокварталу.[8].

Зразки підписів та печаток, що надходять до центральної колекції, надсилаються до НДЕКЦ.

Формуванню колекції зразків друку і штампів передував збір справжніх зразків друку і штампів різних установ з метою наступного їх використання як порівняльних зразків.

Облік грошових знаків, бланків документів та цінних паперів функціонує на центральному та обласному рівнях і складається не тільки з оперативно-пошукових колекцій, але й з інформаційно-довідкових колекцій у вигляді натурних зразків грошових знаків, бланків документів, цінних паперів, пластикових платіжних карток, їх зображень та (або) відомостей про них.

Об'єкти інформаційно-довідкових колекцій зберігаються в фотоальбомах або файлах папок-накопичувачів у окремій шафі або сейфі.

У разі відсутності потреби в зберіганні об'єктів (вивід з офіційного обігу, завершення терміну дії тощо), розміщених до центральних та/або обласних інформаційно-довідкових колекцій, за попереднім узгодженням з ДНДЕКЦ такі об'єкти можуть передаватися до інших колекцій, у тому числі вищих навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ України для використання в навчальному процесі або знищуватися.[9, с.37].

НБУ та ДНДЕКЦ щоквартально здійснюють взаємний обмін інформацією про підроблені грошові знаки національної та іноземної валюти, які вилучаються відповідно банками України та органами внутрішніх справ у цілому по Україні, у електронному вигляді за встановленою формою.

Вибрана форма зберігання і наявність журналу обліку об'єктів, що надаються в колекцію, дозволяють будь-якому співробітнику відділення без зусиль відшукати об'єкт, що цікавить його. [10, с. 34].

Об'єкти колекції зберігаються в папках, на кожному з них є номер, відповідний порядковому номеру об'єкта у журналі обліку. Розміщуючи об'єкт в колекцію, у журнал заносяться наступні відомості: порядковий номер, дата, найменування документа (при цьому виділяється “друкарське замовлення” бланка документа або рік його виготовлення). У журналі також вказується засвідчення достовірності наданого зразка.

Колекція постійно поповнюється, а її ведення доручене експертові-спеціалістові в галузі дослідження документів. “Застарілі”, тобто недійсні документи, з колекції не вилучаються, оскільки необхідність в них може виникнути, наприклад, під час виконання повторної судової експертизи.

Об’єкти колекції, можна впорядкувати у вигляді декількох груп за найменуванням документа: посвідчення (наприклад, посвідчення водія, посвідчення мисливця, посвідчення пенсіонера тощо); паспорти громадянина, технічні паспорти автомобіля, мотоцикла, моторолера; акцизні марки на алкогольні і тютюнові вироби; проїзні документи; довідки різних форм та ін.

Залучення в колекцію зразків бланків, виготовлених ПК “Україна”, дозволяє не тільки ефективніше вирішувати питання про спосіб виготовлення документів, але, як засвідчує практика, і може відіграти вирішальну роль для всебічного й повного проведення експертного дослідження й формування обґрунтованого висновку.

Для визначення підприємства-виробника і типу паперу в вже згаданому вище відділі криміналістичних видів досліджень (секторі дослідження документів) вже впродовж багатьох років функціонує натурна колекція зразків паперу, передусім, вітчизняного походження. Колекція не втрачає свого значення, часто використовується в експертній практиці, оскільки більшість папероробних машин експлуатуються вже більше 100 років і кожна з них залишає на папері властиве для неї маркування.[11, с. 60-61].

Така колекція є необхідною і для дослідження штрихів, що пересікаються. Барвників та відтисків друку, як засвідчує практика, буває недостатньо. Для вирішення відповідних експертних завдань необхідний допоміжний натурний фонд. Адже, щоб встановити послідовність нанесення реквізитів в досліджуваних документах, необхідно відтворити умови, за яких вони були виконані. Передусім експерт визначає чим саме виконані реквізити документів, після цього відповідні (близькі за складом) матеріали шукаються в натурній колекції і вже з їх залученням проводять експерименти (взаємонашаровуються в різній послідовності). У такий спосіб, враховуючи силу тиску, час контакту, набір розчин-

ників, отримують певні моделі, чим, власне, і визначають послідовності перетину штрихів. [5].

У відділеннях (групах) дослідження наркотичних речовин та харчових продуктів СЕУ МВС на центральному та обласних рівнях функціонує облік синтетичних і напівсинтетичних наркотичних засобів та психотропних речовин. Він складається з оперативного-пошукового каталогів та інформаційно-довідкових, передусім, натурних колекцій.

Колекції, які містять більше 200 об'єктів, формуються з натурних зразків наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, отриманих або придбаних на підприємствах, у торговельних організаціях, аптеках, лікувальних закладах. Такі зразки передаються до експертних установ на підставі рішення суду, а також шляхом обміну з експертними підрозділами зарубіжних країн, з якими укладені відповідні угоди. Колекції постійно поповнюються й оновлюються, оскільки з часом багато об'єктів змінюють свої властивості.

Об'єкти зберігаються в сейфах. Ведення колекції доручають відповідальній особі відповідного підрозділу експертної установи.

Експертам потрібні як зразки, так й інформація щодо зарубіжних ринків лікарських форм, препаратів, що містять наркотичні речовини. Якщо склад вітчизняних лікарських форм завжди вказаний на упакованні і основний компонент, як правило, винесений в назву, то на зарубіжних препаратах такої інформації немає. Для подолання інформаційної прогалини експерти змушені самостійно досліджувати закордонні зразки. [6].

Відділеннями (групами) фізико-хімічних досліджень забезпечується, зокрема, функціонування колекції нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів. Вона складається зі стандартних, так званих арбітражних (тих, що відповідають встановленим технічним вимогам) зразків нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів. Ці зразки або роздрібно-продажного походження, або надані слідчими як порівняльний матеріал. [5]

Слідча та експертна практика засвідчує, що під час огляду місць дорожньо-транспортних подій найчастіше (до 80% випад-

ків) слідчі та експерти змушені вирішувати питання, пов'язані зі встановленням кольору автомобіля, його типу (вантажний, легковий, автобус). У цьому, як відомо, їм у пригоді можуть стати так звані технологічні схеми забарвлення транспортних засобів та натурні зразки лакофарбових матеріалів, насамперед, автомобільних покриттів.

Розповсюдження довідкової інформації (кольорових зображень наскрізного зрізу ЛФП) можна було б здійснювати на магнітних дисках або через комп'ютерну мережу.

Під час розслідування дорожньо-транспортних подій для розшуку транспортних засобів важливе значення мають такі речові докази, як елементи розсіювачів фар і підфарників. За ними в певних випадках вдається визначити тип розсіювача, а це, у свою чергу, дозволяє виділити групу транспортних засобів, на які такі розсіювачі встановлюються, і, відповідно, звузити межі пошуку. Як засвідчує практика, цьому може суттєво допомогти натурна колекція розсіювачів для світлосигнальної апаратури автотранспортних засобів. Загалом така колекція містить більше 200 зразків розсіювачів.

Останні надходження в натурну колекцію розсіювачів містять як модернізовані, так і нові вироби, що застосовуються на сучасних моделях транспортних засобів.

У Харківському НДІСЕ сформована і тривалий час успішно функціонує численна натурна колекція розсіювачів фар і підфарників транспортних засобів тришарового скла, медичного, електровакуумного, тарного, електро-ізоляційного і будівельного скла, зібрано довідкову інформацію про асортимент виробів, заводи-виробники, особливості технології, морфологічні ознаки, фізико-хімічні властивості і елементи складу виробів. [12, с. 72].

Висновки. Резюмуючи наведені відомості, можна зробити висновок про те, що експерти-криміналісти, слідчі не достатньо інформовані про форми використання натурних колекцій, недооцінюють їх можливості, а тому ефективність застосування натурних колекцій у розслідуванні злочинів залишається поки досить низькою. Необхідно публікувати в спеціальних довідкових виданнях, призначених для слідчих, суддів і експертів, списки наявних

інформаційних фондів. Ці списки слугуватимуть для криміналістів вказівкою про те, де можна отримати потрібну інформацію.

1. Захаров В.П. *Проблеми інформаційного забезпечення правоохоронних структур* / В.П. Захаров, В.І. Рудешко. –Л.: ЛьвДУВС, 2007. – 372 с.
2. Разумов Э.А. *Криминалистические учеты* / Э.А. Разумов. – К.: РИО МВД Украины, 1991. – 244 с.
3. Бірюков В.В. *Сучасні інформаційні системи підрозділів експертно-криміналістичної служби МВС* / В.В. Бірюков [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://nbuv.gov.ua/>
4. Бірюков В.В. *Доказове значення інформації, отриманої з криміналістичних та інших інформаційних систем* / В.В.Бірюков [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://nbuv.gov.ua/>
5. Бірюков В.В. *Облікова інформація в розслідуванні. Загальна структура та класифікація інформаційних систем*/ В.В.Бірюков [Електронний ресурс].–Режим доступу до документа: <http://nbuv.gov.ua/>
6. Волкова А.Е. *Використання інформаційно-довідкових обліків при проведенні слідчих дій* / А.Е.Волкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://nbuv.gov.ua/>
7. *Довідково-допоміжні обліки* [Електронний ресурс].–Режим доступу:<http://pravodom.com/kriminalstika>
8. *Завдання криміналістики на сучасному етапі, правові і етичні засади.*[Електронний ресурс]: збірник – Режим доступу:<http://pravouch.com/page/kriminalist/ist/ist.ua>
9. Кошелева Л.И. *Информационная основа при исследовании автомобильных лакокрасочных покрытий* / Л.И.Кошелева -Экспертная практика 1990, – N29. – С.35-38.
10. Біленчук П.Д. *Криміналістика* / П.Д. Біленчук, В.В. Головач, М. В. Салтєвський та ін. – К. : Право, 1997. – 256 с.
11. Шенітько В.Ю. *Криміналістика* / Глібо В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. – К. : Ін Юре, 2001. – 684 с.
12. Пряхіна Є. В. *Криміналістика: навчальний посібник* / Є.В.Пряхіна. – Л.: ЛьвДУВС, 2010. – 540 с.

Кадук С.В. Аналіз практики формування та використання натурних колекцій у розслідуванні злочинів.

Стаття присвячена аналізу практики формування та використання натурних колекцій у розслідуванні злочинів. В ній зазначено як використовуються на практиці для забезпечення криміналістичних експертиз натурні колекції.

Ключові слова: натурні колекції, обліки експертної служби, облікова інформація.

Кадук С.В. Анализ практики формирования и использования натуральных коллекций в расследовании преступлений.

В статье рассматривается анализ практики формирования и использования натуральных коллекций в расследовании преступлений. В которой отмечено как используются на практике для обеспечения криминалистических экспертиз натурные коллекции.

Ключевые слова: натурные коллекции, учет экспертной службы, учетная информация.

Kaduk S.V. An analysis of practice of forming and use of model collections is in investigation of crimes.

Collection of firearms have been and remain necessary in the practice of investigation of crimes. The study sent many specimens of modern firearms. However, the information is usually absent. Reference forensic assignments are outdated and do not contain the required information about the latest weapons. The way out of this situation find thanks to field collections.

To fill gaps in necessary information about the weapons (descriptions of the relevant sldovatelno parts, their shapes, locations on the bullets and cartridge cases) experts are shooting ammo with weapon models available in nature collection. If necessary, establish which systems factory firearms manufactured individual components, mechanisms and details provided for the research object, a weapon borrowed certain parts and components.

In the system of State scientific-research expert center of the Ministry of internal Affairs of Ukraine, as already noted, established and operating group of explosive and explosive services (rights division, Department). This primarily was due to the increase in the number of crimes involving explosive devices . Such units formed in situ collection of explosive devices of industrial and home-made manufacturing, and ammunition. It is used: to establish group identity of objects seized from illicit trafficking (explosives and explosive devices)

Summarizing the above information, we can conclude that forensic experts, investigators are not sufficiently informed about the forms of use of field collections to underestimate their ability and therefore the efficiency of application of field collections in the investigation of crimes remains relatively low. Should be published in special reference books for investigators, judges and experts, a list of available databases. These lists will serve for the indication on where to obtain the necessary information.

Key words: actual collections, accounting of expert service, accounting information.